

RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA, UN NOU NIVELL D'EMPATIA

ARNAU LARIO DEVESA

Segon de Batxillerat

<http://blocs.xtec.cat/reconstrucciohistorica/>

ABSTRACT

Català

Aquest treball consisteix en conèixer l'estat actual de la reconstrucció històrica (sobretot d'època romana) mitjançant l'estudi de diferents elements socioculturals, com l'opinió de gent de carrer i dels experts, a més de la meua pròpia experiència personal, que m'han permès crear un bloc on reflecteixo aquesta última, a més d'informació sobre tots els grups i festivals que s'hi dediquen en el marc territorial del Principat, producte d'un treball de recerca realitzat durant deu mesos.

Castellano

El trabajo consiste en conocer el estado actual de la reconstrucción histórica (preferentemente de época romana) mediante el estudio de varios elementos socioculturales, como la opinión de la gente de a pie y de los expertos, además de mi propia experiencia, que me han permitido crear un blog donde muestro esta última, además de información de todos los grupos y festivales que se dedican a esta actividad en el marco territorial de Cataluña, producto del trabajo de investigación realizado durante diez meses.

English

This project work deals with researching into today's situation of the historical reenactment (mainly anything referring to the Roman age), by studying different sociocultural elements, such as common people's and experts' opinion, and also, my personal experience, which has allowed me to create a blog where the latter has been reflected, together with a lot of information about all the groups and events which are related to the historical reenactment in Catalonia, a result of a research project carried out for ten months.

MEMÒRIA

1. ÍNDEX

Tots els articles que publico estan inventariats a l'[índex](#), de manera que sigui fàcil accedir-hi, ja que allà tot té el seu lloc al treball. Aquesta possibilitat és un dels avantatges de treballar en línia, perquè a més d'estar tot a un cop de clic, permet d'enllaçar tots els conceptes a pàgines externes que poden servir de font d'inspiració i articles propis publicats anteriorment que aporten més detalls sobre el tema a tractar.

I. INTRODUCCIÓ

- [Qui sóc](#)
- [Tema de recerca](#)
- [Objectius](#)
- [Metodologia](#)
- [Hipòtesi de la recerca](#)
- [Estructura del treball](#)

II. LA RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA

- [Resum global](#)
- [A Catalunya](#)
- [Grups de Reconstrucció històrica](#)
  - [EVOCATI APRI SCIPIONI](#)
  - [BARCINO ORIENS](#)
  - [LEGIO I GERMANICA \(SEPTIMANI SENIORES\)](#)
  - [PROJECTE PHOENIX](#)
  - [PROPUGNATORES BARCINONENSES](#)
  - [TARRACO LUDUS](#)
  - [THALEIA](#)
- [Festivals de reconstrucció històrica](#)
  - [MAGNA CELEBRATIO](#)
  - [LUDI RUBRICATI](#)
  - [TRIUMVIRAT MEDITERRANI](#)
  - [TARRACO VIVA](#)
  - [FESTIVAL LAIETÀNIA](#)
  - [BARCINO COLONIA ROMAE](#)
- [Grups de difusió cultural](#)
  - [KUANUM](#)
  - [ARRAONA ROMANA](#)
  - [TANIT DIDÀCTICA I DIFUSIÓ CULTURAL](#)

- Intervencions pràctiques
  - *GOOGLE MAPS* DE RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA
  - RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA EN FORMAT VÍDEO ESCOLAR
  - TAULA RODONA AL PROGRAMA “TOT D’UNA”, DE RÀDIO PREMIÀ
  - LA NIT DELS MUSEUS: MUSEU D’ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA
  - FIRA DE LES LLENGÜES ROMÀNIQUES AL PERTÚS
  - FESTIVAL LAIETÀNIA: GLADIATURA, VILASSAR DE DALT
  - VIURE LES IV JORNADES ROMANES AL CARRER DE LA CREU COBERTA
  - LA RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA COM A RECURS PEDAGÒGIC
  - VISITA ALS *LUDI RUBRICATI*
  - VISITA TEATRALITZADA A LA *CELLA VINARIA* DE TEIÀ
  - CONFERÈNCIA: CAN FERRERONS UNA ARQUITECTURA EXCEPCIONAL A PREMIÀ DE MAR
  - DRAGONIA I *COLISEUM*
  - ASSISTÈNCIA AL X FÒRUM AURIGA
- Activitats de camp:
  - Entrevista a Ricard Llop, director de *Barcino Oriens*
  - Entrevista a Clara Forn, organitzadora de la *Magna Celebratio*
  - Entrevista a Abel Marco, organitzador de la *Vinalia Rustica*
  - Entrevista a Josep Maria Blanco, aficionat a la reconstrucció històrica
  - Entrevista a Teresa Devesa i Jordi Rincón, professors de clàssiques i participants de la *Magna Celebratio*
  - Entrevista a Francesc Sánchez, responsable del bloc *Arraona Romana*
  - Entrevista a Montserrat Tudela, directora de la revista *Auriga*
  - Entrevista a Javier García, membre de l’associació *Evocati*
  - Entrevista a Albert Anglès, estudis del món romà i divulgador de les troballes al jaciment de Vindolanda
  - Entrevista a Ramon Coll, arqueòleg

- Entrevista a Francesc Xavier Cardona, catedràtic de la Universitat de Barcelona
- Entrevista a Magí Seritjol, director de Tarraco Viva i Projecte *Phoenix*
- Entrevista a Gonzalo Berger, cofundador de Tanit Didàctica i Difusió cultural
- Articles
  - La reconstrucció històrica com a recurs pedagògic
  - *Stella Noviomagi* a Neumagen
  - Un formulari per conèixer les diferents opinions sobre la reconstrucció històrica
  - La reconstrucció històrica digital
  - L'amor per la història ara i en temps dels romans
  - Calendari de festivals de reconstrucció històrica del 2015
  - Antígona en versió romana

III. CONCLUSIONS

- Resultats obtinguts
- Valoració de les hipòtesis
- Incidències
- Prospectiva
- Valoració personal
- Agraïments

IV. ANNEXOS

- Enquestes
- Entrevistes
- Bibliografia
- Aracnografia i webgrafia
- Glossari

2. INTRODUCCIÓ

La història és una disciplina apassionant, i hi ha diferents maneres d'estudiar-la i d'entendre-la, però només una de viure-la: la reconstrucció històrica. Aquest moviment, sorgit de l'arqueologia experimental, (branca d'aquesta última dedicada a la comprensió del context i la utilitat d'un objecte mitjançant la seva reproducció material i l'experimentació a partir de l'original) s'ha desenvolupat notablement durant aquesta última dècada, i ha arribat a consolidar-se com un puntal del turisme cultural a Catalunya. Consisteix en la recreació del context sociocultural d'una època històrica concreta mitjançant la reproducció de peces arqueològiques i una marcada escenificació per denotar uns pensaments, moviments i actituds propis d'un altre segle.

Pel que fa a la meua experiència personal, des de petit hi he estat en contacte i hi he participat activament, de manera que el treball de recerca em va brindar una oportunitat d'or per donar a conèixer la reconstrucció històrica, documentar tots els grups i entitats que s'hi dediquen i obtenir molts més coneixements sobre el tema dels que ja tenia.

3. HIPÒTESI DE RECERCA

Abans de fer el gruix del treball, em plantejo un conjunt d'hipòtesis, que espero poder refutar o confirmar un cop ja hagi realitzat les tasques que m'he plantejat a fer al llarg dels mesos que estaré treballant:

- **La reconstrucció històrica es troba en un bon moment:** la reconstrucció històrica està creixent a Catalunya, tant en grups i festivals com en consciència social.
- **Tot i la seva situació, la reconstrucció històrica a la península encara és poc valorada:** A tall d'opinió (mentre no ho pugui demostrar), l'administració, tot i la mala situació econòmica, li dóna poc suport, tant econòmic com institucional, i encara hi ha molta gent que la veu com una "festa de disfresses".
- **Els orígens de la reconstrucció històrica a Catalunya no són coneguts per la gent ni treballats des de la comunitat intel·lectual/informàtica:** Probablement a causa del poc recorregut que té a Catalunya, la reconstrucció històrica no és un tema gaire tractat, ja sigui per la comunitat intel·lectual com pels usuaris d'Internet, ja que els primers la veuen amb recel i els segons no tenen prou recorregut per donar la seva opinió ni reflectir la seva experiència.
- **Hi ha diferents maneres de veure-la:** Com en totes les coses, hi ha diversitat d'opinions entre els que s'hi dediquen pel que fa a la funcionalitat i l'*statu quo* de la reconstrucció històrica.
- **En alguns casos, la part de la documentació falla:** Alguns grups i festivals cometen errors de vestuari, vocabulari i actuació, probablement per la manca d'experiència en el món acadèmic, on la documentació i la citació de les fonts és imprescindible.
- **La principal funció de la RH és la divulgació:** La majoria dels grups que s'hi dediquen tenen com a objectiu últim ensenyar història a la gent de manera diferent a la convencional, a través dels sentits.
- **La RH neix com a diversió, només des de l'àmbit lúdic:** En general, gairebé tota la gent que hi dedica el seu temps ho fa de manera totalment gratuïta i "per amor a l'art", tot i que hi ha gent que, en aquests temps difícils, ha sabut treure'n benefici econòmic.
- **La reconstrucció històrica parteix de l'empatia:** En gran part, molta de la gent esmentada anteriorment és aficionada a la història, de manera que la recreació històrica és una manera d'estar una mica més a prop dels habitants d'un temps anterior al qual els ha tocat viure.

- **Hi ha més reconstrucció històrica d'època romana que grega:** És possible que sigui així perquè l'època romana és més extensa, té molta més presència a casa nostra i en tenim molta més informació, tot i que els grecs eren un poble tant o més interessant que els romans en l'aspecte militar, per exemple.

4. **METODOLOGIA**

Per començar, cal remarcar que el treball no té presència física, sinó que s'ha realitzat completament a la xarxa en format bloc. El bloc és una eina interactiva i en constant canvi que permet tenir a la disposició del públic una quantitat d'informació presentada de manera atractiva i visual, cosa que facilita la seva comprensió. A més, si s'organitza adequadament, el bloc es pot dividir en diferents apartats, que ajuden a classificar els coneixements. Un altre benefici és que el treball en xarxa permet inserir enllaços, imatges, vídeos i altres documents, que aporten vitalitat i augmenten la informació donada sense fer-se massa "espessa".

4.1. **Assignació de significat i determinació dels valors i/o categories a les variables independents.**

Tots els articles que publico estan inventariats a l'índex, de manera que sigui fàcil accedir-hi, ja que allà tot té el seu lloc al treball. Aquesta possibilitat és un dels avantatges de treballar en línia, perquè a més d'estar tot a un cop de clic, permet d'enllaçar tots els conceptes a pàgines externes que poden servir de font d'inspiració i articles propis publicats anteriorment que aporten més detalls sobre el tema a tractar.

Al lateral de la pàgina hi podem trobar diferents informacions d'interès, tals com "categories", "etiquetes" (per facilitar la feina de buscar un article en concret), "arxius", "articles recents", "agenda" i "actualitat" (on podem trobar notícies relacionades amb el món clàssic i festivals que es celebraran pròximament). Per acabar, podem trobar enllaços a les webs de grups i festivals de reconstrucció històrica, que connecten el meu bloc amb els d'entitats ja consagrades com a referents en aquesta disciplina.

4.2. **Disseny de l'utilatge experimental i/o dels documents de recollida d'informació**

La recollida d'informació, que conforma la part essencial d'aquesta tasca, s'ha realitzat mitjançant diferents eines que Internet ens posa a l'abast:

Enquestes. Durant el transcurs del treball he realitzat una enquesta que ha estat resposta per un total de 115 persones, de la qual n'he obtingut nombrosos resultats i conclusions, la síntesi dels quals relato a continuació.

El volum de gent que ha experimentat personalment amb la reconstrucció històrica, que és sorprenentment baix, arribant a crear-se una situació de 49,5% (hi han tingut contacte) i 50,5% (no n'han tingut), aproximadament.

El 86,1% dels enquestats coneix el fenomen de la reconstrucció històrica i un 13,9% afirma que no, dades que tenen una interessant divergència amb el 97,7% que la valora de manera positiva, amb la seva aposta per la didàctica com a argument majoritari. Per acabar, una de les preguntes que més consens ha creat entre els enquestats, tant que un 93% ha respost que sí i un 6% ha fet el contrari, és com valoraven la reconstrucció històrica. Tot i que em resulta una mica estrany tenint en compte que un percentatge més alt de persones considerava la reconstrucció històrica com a una cosa sense sentit, crec que diu molt de la societat que la considerin útil tot i estar-ne en contra.

4.3. Recollida de les dades

Mitjançant diferents eines (enquestes, cerca online/bibliogràfica) i la pròpia experiència (assistència i participació activa a esdeveniments, entrevistes, consultes a experts), recollir tota la informació possible sobre la reconstrucció històrica d'època romana a Catalunya

4.4. Organització de les dades i elaboració del cos del treball

Amb tota la informació recollida, cal relatar la trajectòria de la reconstrucció històrica al llarg dels segles, fer ressenyes dels grups i festivals que hi estan vinculats i escriure els articles que relaten la meva pròpia experiència, tant visites a diferents actes de reconstrucció històrica com entrevistes a experts sobre la matèria.

4.5. Desenvolupament del treball de recerca i recollida de dades

Han existit tècnics a l'hora de gravar algunes de les entrevistes, ja fos per la baixa qualitat de la càmera amb la qual vaig filmar les primeres (es pot advertir clarament el canvi), per accidents que van fer que una de les entrevistes o per qüestions de so ambiental.

Una altra de les dificultats que he trobat ha estat la manca d'informació que hi ha a Internet sobre alguns dels grups, tot i que al final, i gràcies a molta recerca i consulta, he acabat trobant-la consultant persones enteses en la matèria.

5. COS DEL TREBALL

5.1. La reconstrucció històrica

A la part més important d'aquest bloc trobem l'apartat "[La reconstrucció històrica](#)", el nus del treball, on són tots els articles sobre el subjecte d'aquesta tasca acadèmica: la trajectòria de la reconstrucció històrica al llarg dels segles, les diferents ressenyes dels grups i festivals que hi estan vinculats i els articles que relaten la meva pròpia experiència, tant visites a diferents actes de reconstrucció històrica com entrevistes a experts sobre la matèria. És l'apartat més extens, naturalment, i és on es basa tot el meu procés d'aprenentatge i investigació, realitzat al llarg de mesos, i està situat en tres pàgines diferents: l'esmentada "[La reconstrucció històrica](#)", "[intervencions pràctiques](#)" i "[activitats de camp](#)".

5.1.1. Resum global

“Tornar a representar” seria la traducció del terme anglès reenactment, tot i que ells també utilitzen el concepte de living history, que, al cap i a la fi, és el mateix. En català no hi ha un terme similar, així que s’ha optat pel de reconstrucció, tot i que no n’és la traducció literal. Nascuda als països anglosaxons (Gran Bretanya principalment, però també Alemanya), la reconstrucció històrica sorgeix després de la Segona Guerra Mundial, impulsada per afeccionats a la història que, organitzats en grups i després d’una àmplia i rigorosa documentació, reconstrueixen amb el màxim de fidelitat possible objectes arqueològics, cerimònies, batalles, etc.

5.1.2. A Catalunya

Aquí, la trajectòria de la reconstrucció històrica pròpiament dita és força breu.

Pel que fa a la reconstrucció històrica romana, els primers moviments seriosos els trobem a Tarragona, a finals del segle passat (1998), quan es va començar a organitzar un festival on hi havia gent que es vestia de romà, tot i que encara estava en estat embrionari i era massa petit.

No va ser fins l’any següent que la cosa es va “professionalitzar”, i va aparèixer el primer grup de renom: La legio IV Macedònica. Aquest grup, encapçalat per Ricardo Cajigal, a qui dec tota aquesta informació, va començar participant a la realització de documentals, dos dels quals per a RTVE. Actualment continua existint, i, a part de les activitats pròpies d’una agrupació d’aquest tipus, fan reproduccions de peces arqueològiques per a museus i entitats.

Llavors, la *Tarraco Viva* ja s’estava consolidant, i va ser en entrar al segle XXI quan es va produir un “boom” de reconstrucció històrica, amb la creació de nombrosos festivals i grups, de totes les èpoques, i, al mateix temps, les persones que s’hi dedicaven van canviar de mentalitat, ja que van passar de la mera voluntat de diversió a la voluntat de divulgar la cultura que els apassionava. Tot i això, segueix havent-hi poca reconstrucció històrica d’època grega i, tret d’alguns grups extracomunitaris com “*ATHENEA PRÓMAKHOS*“, de manera que

Actualment, la reconstrucció històrica forma part de la nostra cultura popular i s’inverteixen milers d’euros en pressupostos, i, si bé durant la crisi s’ha refrenat una mica el progrés, s’ha revelat com una alternativa lúdica familiar poc costosa econòmicament i molt vistosa. A més, des de fa uns anys, i a causa de l’efemèride dels 300 anys de la caiguda de Barcelona en el marc de la Guerra de Successió espanyola, s’han multiplicat els esdeveniments de reconstrucció històrica relacionats amb el segle XVIII. Per aquest motiu, i ajudats pel context sociopolític, s’han creat (o desenvolupat) molts grups que recreen els diferents cossos militars que van participar al conflicte (miquelets, la Coronela, els soldats borbònics...).

En aquest apartat explico la trajectòria històrica d'aquest moviment a Catalunya. Conformem l'apartat principal del treball i del bloc, i està dividit en diferents subapartats:

5.1.2.1. Festivals de reconstrucció històrica

En aquest apartat hi podem trobar les fitxes descriptives de les associacions que es dediquen a recrear l'època romana:

- [MAGNA CELEBRATIO](#)

La Magna Celebratio és un festival organitzat pel [museu de Badalona](#) on es recreen gairebé tots els aspectes de la vida quotidiana dels romans. Des de fa anys, els visitants poden gaudir de demostracions d'arquitectura (arcs de mig punt, mosaics, materials de construcció...), d'economia (fabricació de monedes, diferents tipus d'artesanía...), d'oci i cultura (educació, jocs, pintura...) i militars (exèrcit), entre altres.

Totes aquestes exposicions són possibles gràcies a la col·laboració de particulars, entitats, empreses i, fins i tot, instituts de secundària/post-obligatòria, que treballen de manera desinteressada i voluntària. Alguns exemples poden ser: el grup de reconstrucció històrica del Museu, [Barcino Oriens](#), Jano, El Periódico, Anís del Mono i l'[Institut Isaac Albéniz](#).

[Aquí](#) podem veure un resum de l'organització de la Magna Celebratio (entitats, voluntariat, col·laboracions...), de manera esquemàtica i gràfica, que pot servir com a ajuda per entendre la complexitat de la creació d'un festival de reconstrucció històrica, en aquest cas, el de Badalona.

La realització de l'educació i els jocs romans és un tipus participació diferent respecte als altres àmbits de la "Magna", ja que és organitzada per professors i executada per alumnes (4t ESO, 1r i 2n de Batxillerat) de tres instituts de la rodalia: l'[INS Isaac Albéniz](#) (Badalona), l'[INS Premià de Mar](#) (Premià de Mar) i l'[Escola Vedruna de Gràcia](#) (Barcelona). Aquesta col·laboració va ser possible gràcies a la feina col·lectiva als blocs [El fil de les clàssiques](#), [Aracne fila i fila](#) i [El vaixell d'Odisseu](#). A títol personal, abans d'integrar-me al grup [Barcino Oriens](#), feia molts anys que participava a aquesta secció del festival gràcies a contactes familiars.

Aquests instituts participen en quatre subapartats diferents: *Els ludi* (jocs), el *ludus litterarius*, el *ludus grammaticus* i el *ludus rhetoricus*. Per a més informació cliqueu [aquí](#). Els alumnes poden triar on i quan participar, segons els requisits i característiques que demana cada apartat. El factor comú ha de ser les ganes d'ensenyar a la gent com funcionava l'oci i l'educació a l'Imperi romà.

Pel que fa a l'evolució general del festival, des dels seus inicis ha anat creixent sense parar, i cada cop ha augmentat més el seu espai, cosa que l'ha col·locat a l'elit de les celebracions de reconstruccions històriques del nostre país.

La primera edició (2005) va coincidir amb els 50è aniversari del [Museu](#). I es va realitzar el primer curs de cuina romà, les jornades de cuina romana, visites i una trobada de grups d'armats que rememoraven la cultura romana des de la cultura tradicional. Des de l'edició del 2008 el festival va centrar exclusivament en els grups de reconstrucció, fet que va professionalitzar el festival i li va atorgar el renom del qual gaudeix actualment.

- [LUDI RUBRICATI](#)

Els [Ludi Rubricati](#) són celebracions que es produeixen a principis de juny al municipi de Sant Boi de Llobregat, i que són organitzades pel [museu](#) de la ciutat metropolitana. L'origen d'aquest festival es basa en la voluntat de reivindicar la importància de la vil·la que hi havia on ara és la localitat santboiana, ja que en temps antics era un enclavament estratègic, situat a la desembocadura del Llobregat (Rubricatus) i a la vora del mar, cosa que facilitava el comerç i que va contribuir a la riquesa dels propietaris de la casa de camp. Precisament aquesta opulència va ser la que va propiciar la construcció de l'edifici termal cap a l'any 200, que ara es troba sorprenentment ben conservat.

En aquest lloc i en altres emplaçaments públics és on es fan tallers sobre diferents aspectes de la vida romana: bellesa (vestits, fibules, pentinats i maquillatge), cultura (scriptorium) i oci (ludi romani). A més, en aquests mateixos espais diferents agrupacions de reconstrucció històrica, com els [Propugnatores Barcinonenses](#) o [KuanUm](#) mostren als visitants diferents peces de roba i armament

tardorromà i espècies i condiments, respectivament. Aquí es pot veure el vídeo promocional:

A més, no falten els omnipresents combats de gladiadors, que són representats per dos grups, els *Evocati* i *Tarraco Ludus*, de Madrid i Tarragona, respectivament.

- [TRIUMVIRAT MEDITERRANI](#)

L'Escala celebra aquest festival per reivindicar la seva riquesa cultural i arqueològica de tres cultures diferents, que van habitar aquelles terres durant mil·lenis. Es programen des d'exposicions de temàtiques centrades en l'antiguitat fins a un mercat grecoromà, una trobada d'armats i de grups de reconstrucció històrica grega i romana, tallers didàctics infantils, olimpíades emporitanes, lluites de gladiadors, i un llarg etcètera d'activitats relacionades amb la història de les civilitzacions gregues, romanes i Indiquetes que van viure a l'Escala en el s. I a.C.

L'objectiu d'aquestes celebracions és unir aquestes tres cultures durant dos dies i mostrar la seva importància en el desenvolupament de la nostra cultura actual. A més, en aquest festival es produeix una situació que, personalment, considero "curiosa": hi podem veure representats diferents nivells de reconstrucció històrica, és a dir, grups que són més fidedignes a la realitat que altres, com podem veure en les fotos inferiors. Tot i això, ser menys fidedigne no té perquè ser dolent, ja que això facilita als grups que ho són el fet de donar més "espectacle", és a dir, ser més visuals, mentre que els grups més "seriosos" tenen un repertori limitat de possibles actuacions. Per acabar, [aquí](#) deixo el programa del 2014, per ajudar a fer-se una idea de les activitats que es fan al Triumvirat mediterrani.

- [TÀRRACO VIVA](#)

Tarraco Viva és un festival cultural internacional dedicat a la divulgació històrica d'època romana. Els objectius que es proposen en organitzar les jornades, segons els impulsors del projecte, són, per ordre d'importància:

- Divulgar el coneixement de la història antiga.
- Sensibilitzar els ciutadans de Tarragona i els visitants, vers la importància de la conservació del Patrimoni Històric.
- Crear un producte cultural de gran qualitat per generar turisme cultural relacionat amb el patrimoni històric.

- Facilitar un espai de participació dels ciutadans de Tarragona en la gestió del Patrimoni Històric com a impulsors i realitzadors de propostes actives.
- Crear un marc per la trobada de gestors de museus, jaciments arqueològics, conjunts monumentals i centres d'interpretació del patrimoni històric romà d'Europa i d'altres països (especialment països del nord d'Àfrica).
- Potenciar la creació de grups de reconstrucció històrica, living history i arqueologia experimental amb l'objectiu de divulgar millor el passat històric.
- Potenciar i estimular l'interès per la història en els col·lectius escolars, per tal que siguin, en el futur, ciutadans amb la idea del valor cultural i, per tant, humà, del patrimoni històric.

A més, se'l considera el més important dels que es realitzen a Catalunya, en part gràcies a l'important pressupost que té i a l'importància que va tenir Tarraco en el temps dels romans, quan va arribar a tenir el grau de capital de l'imperi de facto durant dos anys gràcies a l'estada d'August per motius de salut mentre es produïen les guerres càntabres.

Precisament a August es dedica aquesta edició, ja que es celebra el bimil·lenari de la seva defunció (14 aC). Per aquest motiu, en aquest cas es realitzen diferents actes commemoratius, com conferències, representacions teatrals i divulgatives i realització de models a escala de monuments augustals, com l'[Ara pacis](#) o l'[estàtua de l'August de Prima porta](#). Tot això (i molt més) es pot veure al [programa online](#).

Tal com es deia a la part dels objectius, el festival aplega nombrosos grups de reconstrucció històrica de gran prestigi i pes en el seu àmbit, tant locals com internacionals. Alguns exemples dels participants dels últims anys podrien ser: [Legio I Germanica](#), [Cohors I Gallica](#) (País Basc), [Forum Traiani](#) (Alemanya) o [Aurificina Treverica](#) (Alemanya).

Però *Tarraco Viva* no només ofereix un conjunt d'espectacles, sinó que brinda als visitants visites gratuïtes als seus equipaments arqueològics de manera gratuïta, a més de serveis com la restauració, que realitza menús amb plats romans, sovint basats en els tractats gastronòmics d' [Marc Gavi Apici](#).

Per tant, és un festival imprescindible per als amants de la reconstrucció històrica, o simplement per a la gent a qui interessa conèixer el seu passat.

- [FESTIVAL LAIETÀNIA](#)

El [festival Laietània](#) és una celebració en la qual es fan diferents exposicions, tallers experimentals, conferències, propostes gastronòmiques i recreacions històriques. Organitzat i creat pel [Consorci de Turisme del Maresme](#) i per [Tanit Didàctica i Difusió Cultural](#), el festival neix amb la voluntat de convertir-se en un referent cultural, turístic i social que posi en valor l'herència iberoromana de la comarca.

Aquest festival no és com els més coneguts ([Tarraco Viva](#), [Magna celebratio](#)...), ja que intenta difondre el patrimoni cultural dels pobles que conformen l'antic territori de la Laietània, i mostra els jaciments que hi ha a cada localitat participant (val a dir que tenir restes arqueològiques és un requisit per acollir actes de les celebracions). Una altra de les característiques del festival és la descentralització, però, a vegades, es decideix crear una espècie de "capital", una ubicació on es fan els actes principals. Sempre es fa coincidint amb una altra festivitat local, com per exemple l'any 2013, quan es va fer coincidint amb la Fira Iberoromana.

Entre les seves activitats, que es poden consultar al [programa](#), destaquen visites als diferents jaciments de les localitats de Badalona (poblat ibèric Turó d'en Boscà), Cabrera de Mar (oppidum ibèric d'Ilturo i el temple mitraic), Mataró (vil·la romana de Torre Llauder), i Vilassar de Dalt (necròpolis, forns...). Una altra part fonamental del festival són els tallers, orientats cap al turisme familiar, com els que es fan a Mataró (La llum de Vesta) o a Cabrera de Mar (Taller familiar de cuina romana i menú degustació romà).

Tot i les evidents diferències entre les diferents tipologies de festivals, el factor comú de totes aquestes celebracions és la reconstrucció històrica. Aquest tipus d'activitat, potser la més atractiva, és la recreació de l'exèrcit i els gladiadors romans, a càrrec de la [Legio VII Gemina](#) (Projecte *Phoenix*) i de [Barcino Oriens](#), respectivament.

- [BARCINO COLONIA ROMAE](#)

Com cada vegada des de fa tres anys, el grup [Barcino Oriens](#) organitza un festival de reconstrucció històrica al barri d'Hostafrancs de Barcelona. El carrer de la Creu Coberta, a Hostafrancs, ha tornat a acollir les Jornades Romanes de Barcelona, [Barcino Colonia Romae](#), una iniciativa de l'[Associació de Comerciants Creu Coberta](#), juntament amb la [Fundació Cultural Hostafrancs](#) i el grup [Barcino Oriens](#).

Durant dos dies els visitants podran gaudir de paradetes amb productes dels comerços del barri, si bé no formen part de la reconstrucció històrica del festival, però li aporta volum i atractiu, ja que atreu més curiosos i ajuda els comerciants de la zona a trobar a manera de donar-se a conèixer, cosa que s'agraeix en temps de crisi.

A més d'una fira comercial d'inspiració romana, també es fan activitats culturals com conferències, exposicions, degustacions gastronòmiques i, naturalment, demostracions de tàctiques de batalla dels legionaris i combats de gladiadors. Tal i com podreu veure al vídeo promocional d'aquest any:

5.1.2.2. Grups de reconstrucció històrica

En aquest apartat hi podem trobar les fitxes descriptives dels esdeveniments dedicats a recrear l'època romana:

- [BARCINO ORIENS](#)

Aquest grup va ser creat al 2009 per un professor i uns quants alumnes de l'[Escola Joan Pelegrí](#), en l'àmbit de llatí i Cultura Clàssica, i des de llavors el nombre de membres no ha parat de créixer. En aquests moments, el grup forma part de les entitats que patrocina la [Fundació Hostafrancs](#), i no té ànim de lucre, llevat per cobrir despeses de transport i manutenció.

Un cop van començar a fer contactes, van iniciar la participació als festivals de reconstrucció històrica com a grup seriós i compromès. El 2010 van arribar a un acord amb el [Museu d'Arqueologia de Catalunya](#) i van participar al [Cicle de Conferències "Cicerone"](#), que aquell any es titulava: "[Alimentació al Món Clàssic](#)". Allà van recrear un banquet romà, o Convivium, i el resultat va ser tan bo que des de llavors tenen una espècie de conveni oral pel qual participen cada any a la [Nit dels Museus](#), on representen la temàtica que toqui.

Pel que fa a festivals, el grup té una rellevància important. Des del 2012 participen a la [Magna Celebratio](#) de Badalona, una de les recreacions històriques més importants de Catalunya. Allà mostren la vida dels soldats romans i, a partir d'aquest any, la “secció femenina” del grup prendrà més protagonisme, gràcies a la seva feina en l'àmbit de la bellesa i la perruqueria. A més, organitzen i protagonitzen representacions d'escenes de vida quotidiana romana, com la vida política, el menjar i els sacrificis religiosos, que es fan durant els dies anteriors a les celebracions al carrer.

Pel que fa als integrants del grup, el seu objectiu és que la gent pugui “tocar, veure i sentir”. A més, diuen que “la Recreació i Reconstrucció Històrica té com a finalitat, vincular de forma directa, atractiva i emotiva la nostra realitat a la del nostres orígens”. Això sí, deixen molt clar que la seva tasca és molt seriosa i eminentment seriosa, ja que diuen que “no és una festa de disfresses”. Aquest és un dels aspectes principals de la seva manera de fer: tot es fa amb veritable rigor històric. Cada detall de tot el que fan i vesteixen es basa en textos i testimonis d'època romana, de manera que podem dir que res és imaginat o inventat. Val a dir que, per exemple, prefereixen no dur una canellera de soldat si no estan segurs de la seva versemblança històrica.

El seu èxit i reconeixement pel públic i les entitats va animar [Barcino Oriens](#) a engegar les jornades romanes de Barcelona que s'anomenen [Barcino·Colonia·Romae](#) i que es celebren durant la primera quinzena de juny a Hostafrancs.

- [SEPTIMANI SENIORES](#)

L'associació “Prima Germanica” neix amb l'objectiu principal de difondre tots aquells aspectes relacionats amb el món romà amb especial atenció al seu exèrcit, tot posant èmfasi en l'època final de l'Imperi d'Occident (segles IV i V d.C.). Els *Septimani Seniores*, una unitat de l'exèrcit de camp mòbil que creiem que es movia per l'àrea propera a Catalunya i Navarra, més o menys a banda i banda del Pirineu.

Aquest grup, amb membres de diverses parts de la geografia catalana, però amb seu al camp de Tarragona, es dedica a difondre tots aquells aspectes relacionats amb el món romà amb especial atenció al seu exèrcit, tot posant èmfasi en l'època final de l'Imperi d'Occident, cosa que no és tan comuna ni coneguda entre la gent,

que sol recordar els flamants soldats d'època alt-imperial, amb els escuts quadrats i les armadures de plaques, les loricae segmentatae. Actualment participen al festival de Tarraco Viva des de fa una dècada i a festivals Europeus com el LATE ROMAN EVENT dels Països Baixos o el festival tardo-romà i germànic organitzat pel Museu de Marle a la Picardia francesa. Algunes de les activitats que organitzen en aquests esdeveniments són:

- *Septimani Seniores*: Una unitat militar a finals de l'imperi.
- Campament militar: L'exèrcit en campanya.
- Gal·la Plàcidia, Reina dels Gots: Viatge de Roma a *Barcino*, segle V dC.
- *Evolutio Legionis*: L'evolució del soldat romà.

Es contempla, paral·lelament, la publicació dels resultats obtinguts en la recerca inicial i en la reconstrucció i eventual prova dels elements reconstruïts. Aquesta publicació, adreçada a un públic més especialitzat, s'articularà en conferències divulgatives i articles i/o monografies en revistes científiques especialitzades. Una segona fase consisteix en la reconstrucció d'elements documentats mitjançant aquesta recerca, de la manera més fidel possible.

Com a projectes de futur: tenen seguir participant i gaudint tots aquests festivals internacionals i potser organitzar-ne un els mateixos per a que els seus homòlegs europeus vinguin també a casa nostra, cosa que personalment trobo molt interessant.

- [PROJECTE PHOENIX \(LEGIO VII GEMINA\)](#)

L'Associació Projecte *Phoenix* és un grup d'aficionats a la història que recrea la vida civil i militar romana, concretament durant la dinastia Flàvia (Vespasià, Tit i Domicià). L'Associació, com la resta de grups de reconstrucció històrica, participa en events culturals organitzats per jaciments arqueològics, centres educatius i, en general, qualsevol entitat cultural, amb l'únic objectiu de divulgar la cultura romana a través de la demostració pràctica dels seus diferents àmbits.

Aquest grup està estretament lligat amb el festival "Tarraco Viva" i amb els espectacles de "Tarragona història viva", ja que en són els principals participants i organitzadors, com podeu veure en [aquest](#)

[vídeo](#), on es mostren fotos de les diferents sessions realitzats per “Projecte *Phoenix*” en el marc del segon festival.

Però no només tenen presència a les activitats de la seva ciutat, sinó que porten la seva reconstrucció històrica a molts llocs, com:

- Museu d’Història de la Ciutat (Girona)
- Museu d’Història de Catalunya (Barcelona)
- Museu de Pont du Gard (França)
- Jaciment Arqueològic de Numància (Garray-Sòria)
- Museu Arqueològic de Mataró
- Museu i Ruta de Caesaraugusta (Saragossa)

Un detall que remarquen profusament a la seva pàgina web és la rigorositat amb la qual treballen, ja que donen molta importància a la fidelitat històrica de qualsevol objecte o vestuari que utilitzen. Per això consulten especialistes i entitats enteses en la matèria com museus o universitats, a més de la documentació pròpia, amb la consulta de fonts clàssiques, relleus, escultures, pintures o restes arqueològiques.

Aquest grup és, segons la meva opinió, un dels més importants, sobretot per la quantitat d’activitats que realitzen i per la quantitat de gent que s’hi dedica. Però també és pel pressupost que tenen, tant per organitzar “Tarraco viva” com per material, cosa que no passa en la majoria dels casos, ja que el normal, malauradament, és rebre incomprensió per part de les institucions que tenen el poder de patrocinar aquest tipus d’activitats.

- **[PROPUGNADORES BARCINONENSES](#)**

Aquest grup, dedicat a recrear i divulgar aquesta etapa de la nostra història completament desconeguda per la ciutadania i oblidada pel poder actual, que sembla no valorar-la en la seva justa mesura. Organitzen i participen en esdeveniments de reconstrucció històrica, presentacions i promocions de temàtica històrica (llibres, pel·lícules). Actualment, estan fent explicacions de l’evolució del legionari des del segle III al V, formacions i tècniques de combat

cos a cos. Contemplen la creació d'un campament, l'exhibició de l'equip de combat i de l'utilatge personal del legionari, a més d'explicació de jocs de taula tardorromans.

A més, fan assessorament històric i figuració per a documentals, cinema i audiovisuals de museus i xerrades en centres formatius i culturals. A la seva [web](#) remarquen que, llevat d'alguns detalls, seguim sent romans, i diuen, literament que “ens guiem pel calendari romà, circulem per les mateixes carreteres, vivim en el mateix tipus d'edificis, mengem de forma bastant similar i en els mateixos llocs, tenim els mateixos noms, creiem en els mateixos déus, lluitem de la mateixa manera, ens casem de forma similar, ens mantenen entretinguts d'igual manera”.

A més, manifesten que els agradaria contribuir amb les seves activitats a la revaloració del patrimoni tardorromà de la ciutat de Barcelona, així com de tot el seu territori municipal (ager barcinonensis), que en aquella època comprenia una extensa àrea, ara ocupada per molts altres municipis, principalment en l'eix del Llobregat (des de l'actual Martorell fins a la seva desembocadura). Com molts altres grups de reconstrucció històrica, els “Propugnatores” tenen diversos àmbits d'acció: Exèrcit i milícia a Barcino, Tabularium Barcinonensis, Cristianisme a Barcino, Dones en la Barcino del dominat, Política a Barcino, Economia–Artesania, Medicina i les vil·les de Barcino. A més, tenen diversos projectes de futur, com la creació de diverses seccions: Ascarii Seniores, PopularesBarcinonenses, Burgarii Barcinonenses, Bucelarios, Collegia Iuvenalis, Torre artillada, Família, Sant Jordi, Sant Cucufat, Juliana i Semproniana, Santa Eulàlia, Paciano, Cervus, Baptisme, Usurpació de Magnenci, Defensa de Tarassona, Comunitat Jueva, la Commemoració 1600 aniversari de la usurpació de Màxim i Geronci, la Commemoració del 1600 aniversari de la capitalitat visigoda i l'acte “476, Heldefred iVicentius Arvandus, Final de l'imperi Occidental”.

- [TARRACO LUDUS](#)

Tarraco ludus és un grup de reconstrucció històrica especialitzat en la gladiatura de l'alt imperi o Principat, que, tot i la seva recent creació, ja compta amb uns quinze membres. Els orígens del grup es remunten a l'any 2012, quan van col·laborar amb una de les activitats estivals de Nemesis.

Aquest grup forma part del conjunt d'entitats que han crescut sota el paraigua de [Tarraco Viva](#), com altres agrupacions de referència, com [Nemesis](#), Thaleia o l'[Associació Projecte Phoenix](#). L'any passat ja es van constituir com a entitat i en aquest poc temps ja han actuat en llocs com Castella la Manxa, el País Basc o Osca. De moment són més coneguts a fora de la ciutat que no pas aquí, però aquest estiu els hem pogut veure col·laborant en una de les activitats del cicle [Tarragona Història Viva](#). En aquests moments són l'únic grup de reconstrucció d'aquest àmbit a Catalunya i el tercer de l'Estat, comptant l'[Escuela Gladiatura de Mèrida](#) i el grup de Cantàbria [Jano](#).

Pel que fa al seu modus operandi, ells prefereixen la didàctica a l'espectacle, de manera que dediquen bona part de les seves presentacions a explicar tots els detalls de les lluites de gladiadors, tot i que concentren molts esforços en fer gaudir la gent que dos mil·lennis després encara gaudeix veient dues persones lluitant una contra l'altra, si bé des de Tarraco ludus ja deixen clar que no es fan mal de veritat. El seu objectiu últim és trencar els innumerables mites que s'han format a partir de les últimes pel·lícules de romans, com "Gladiator", de Ridley Scott.

Val a dir que, a diferència d'alguns grups, es paguen totes les seves armes i armadures, cosa que, tenint en compte que valen més de mil euros en total, diu molt de la seva dedicació. Els vestits, les armes i les proteccions busquen reproduir al màxim els materials originals, fet que els ha obligat a comprar productes arreu d'Europa.

- [THALEIA](#)

"Thaleia. Grup de Reconstrucció Històrica" és una associació tarragonina l'objectiu de la qual és mostrar a l'espectador, des d'una perspectiva dinàmica i divertida, la manera de viure en època romana (la infància, el matrimoni, el divorci, la mort, la religió, la música, la medicina...). A diferència de la majoria de grups, només es dedica a la vida quotidiana, i és un referent entre els que recreen aquest aspecte de la vida dels romans tan poc treballat.

Thaleia és el primer grup de reconstrucció musical d'època romana de l'Estat espanyol i manté contacte amb els millors grups europeus en aquest camp. Un dels espectacles que organitzen, que

és dels més interessants que he trobat, és una representació musical. “Carmina Canere en Viu” és un espectacle ideat pel mateix grup que consisteix en un concert de música amb dansa romanes on reproduïxen tot un seguit d’instruments musicals de l’època, com per exemple la Tibia (instrument de vent que podia estar fet de fusta, os, ivori, etc.); la Syrinx (denominada avui dia flauta de “Pan”); la Kithara i la Pandovra (instruments de corda) el Crotalvm i el Cymbalvm (percussió).

Val a dir que han publicat un disc amb totes les seves interpretacions musicals, titulat: “Carmina Canere”, la imatge del qual teniu a continuació.

A part de la seva faceta musical, el grup organitza nombrosos espectacles i participacions durant la [Tarraco Viva](#), com les que relato a continuació, tot i que per més detalls convido el lector a mirar la seva magnífica [pàgina web](#):

- *SEQUERE ME*: La prostitució a Roma
- *SATURNALIA*: Explicació de la festivitat
- *SACRA PRIVATA*: els rituals de la llar
- *VENERALIA*: El culte a Venus
- ELS CIRCS ROMANS: Tots els aspectes dels jocs de circ
- LA MODA A ROMA: Un passeig per la societat romana a través del vestuari
- *DOMI AC FORI*: Explicació de la vida d’una família romana
- ROMA ARCANA: màgia, superstició i religió a Roma
- *DIES VIRILES*: El pas de nen a home en temps dels romans
- *SERVITUS ET MANUMISSIO*: L’esclavitud a Roma
- *ARS MEDICA*: La medicina a Roma
- *DIVORTIUM*: El divorci en temps dels romans
- *CEREALIA*: El culte a la deessa Ceres
- *DIES LVSTRICVS ET LVDVS LITTERARIVS*: La vida dels nens romans

Des dels seus inicis ha participat en Jornades Internacionals de Divulgació Històrica, com les que es celebren cada any a Tarragona, des de 1999 i en festivals com el Mercat Romà de Guissona, el Festival Romà d’Andelos a Mendigorria, la Magna Celebratio a Badalona o Blanda Aeterna a Blanes.

- [EVOCATI APRI SCIPIONI](#)

Aquest grup forma part de l'associació "Bellum annibalicum", una agrupació de més de setanta persones, nascuda de la unificació de les experiències i inquietuds de quatre grups de recreació històrica de l'Antiguitat: [Athenea](#) [Promakhos](#), [Evocati Apri Scipioni](#), [Iboshim](#) i [Ibercalafell](#). El seu interès, en coincidir en l'època recreada, se centra en la difusió dels esdeveniments que van envoltar les Guerres Púniques, principalment de la segona d'elles, en les quals van intervenir pràcticament totes les cultures de l'entorn mediterrani.

Recolzant-se en la recreació històrica, en l'arqueologia convencional i en l'arqueologia experimental com a eines fonamentals, la seva intenció és aproximar al gran públic alguns dels moments decisius d'aquell conflicte, oferint un punt de vista alternatiu, mitjançant la recreació de les cultures que van intervenir, incloent en aquest marc, i salvant les distàncies, les batalles més importants.

Segons en [Javier García](#), membre del grup, els "Evocati" en concret es dediquen a recrear els soldats homònims que s'unien a l'exèrcit romà un cop ja havien acabat el servei i que feien d'instructors dels novells, a més del prestigi que havien acumulat. Es reuneixen una vegada al mes per practicar tir, muntatge i desmuntatge de campament i reparació d'armadures, i de tant en tant participen en actes com les jornades "[Tarraco viva](#)", els [jocs de Nîmes](#) o "[Tempora in Aquileia](#)", a Itàlia.

- [RECONSTRUCCIÓ HISTÒRICA DE BADALONA](#)

Aquesta entitat, directament relacionada amb el [Museu de Badalona](#), va ser creada per donar suport logístic a la [Magna Celebratio](#), el festival de reconstrucció històrica organitzat des del mateix museu, tot i que després s'ha anat consolidant com a ens "independent" del festival.

Tal com deia la senyora Forn a la [seva entrevista](#), la feina realitzada ha fet que el grup hagi crescut fins arribar a oferir 23 demostracions d'oficis diferents durant l'edició del 2014, a més de la creació d'espectacles "teatral" de recreació històrica, com "El casament d'August i Livia", on representaven tot el que va envoltar aquella cerimònia amb la màxima rigorositat històrica possible.

Com molts dels grups d'aquesta índole, el de Badalona està format per persones provinents de tots els orígens professionals i geogràfics, ja que, tot i que molts són de la ciutat, el que no ho són tenen algun vincle amb el món romà i el patrimoni arqueològic de la mateixa, de manera que a tots els membres els uneix la passió pel món romà i per Baetulo, les ruïnes de la qual són visitables. Aquests membres es podrien classificar en dos grups: els que tenen un ofici extrapulable al món romà (és a dir, no tenen coneixements d'arqueologia ni d'història però poden recrear oficis romans degut a la seva experiència artesanal en el tema) i els que tenen vastos coneixements d'història/arqueologia i que es dediquen a investigar. La unió d'aquests dos grups són, segons Clara Forn, la raó de l'èxit del grup. Des del febrer del 2006 han participat amb el grup de Reconstrucció històrica un total de 42 col·laboradors i més de 80 participants esporàdics.

A més a més manté relació amb altres museus i festivals de reconstrucció històrica de temàtica romana com Tarragona, Sant Boi de Llobregat, Camesa (Cantabria), Santander o Zarautz (País Basc).

El més important d'aquest grup és que tracta un aspecte de la reconstrucció històrica, la vida quotidiana. Hi ha pocs grups que s'hi dediquin, tals com [Thaleia](#) o [KuanUm](#), però l'especialitat del grup de reconstrucció històrica de Badalona és la "microhistòria", la explicació de detalls de la vida quotidiana, en aquest cas del temps dels romans.

5.1.2.3. Grups de difusió cultural romana

En aquest apartat hi podem trobar les fitxes descriptives de les associacions que es dediquen a difondre la cultura clàssica utilitzant la reconstrucció històrica com una eina més::

- [KUANUM](#)

[KuanUm](#) es dedica a projectes històrics i culturals en l'àmbit de patrimoni, i es podria definir com una empresa de difusió cultural, si bé utilitza la reconstrucció històrica com a eina única per a realitzar les seves activitats. A més, és un grup especial, ja que no es centra en la vida militar o política, com fan la majoria, sinó que es centra, gairebé majoritàriament, en l'alimentació en èpoques passades.

Aquesta empresa es focalitza en l'arqueogastronomia, mitjançant recreacions de receptes antigues amb productes alimentaris històrics que permeten reconstruir les sensacions dels nostres avantpassats. A més, organitza càterings i degustacions amb reproducció de vaixel·la i ambientació de l'època que toqui, ja pot ser romana, medieval, renaixentista o modernista. Però no només es dediquen a representar espectacles, sinó que creen projectes per a equipaments patrimonials i turisme cultural, fan comissariat i muntatge d'exposicions i organitzen jornades culturals, conferències i seminaris.

L'últim vessant de la seva feina és la investigació, que consisteix en l'elaboració d'estudis sobre gastronomia històrica, documentació, informes, inventaris, catalogació del patrimoni cultural, anàlisis d'excavacions i documentacions arqueològiques. És a partir d'aquesta investigació que organitzen exposicions i story-boards per a institucions i mitjans de comunicació.

Totes aquestes activitats, concretament les que tenen a veure amb la reconstrucció històrica, es fan en el marc de festivals d'aquesta naturalesa, com els [Ludi Rubricati](#) o [Tarraco Viva](#), i de jaciments arqueològics, com la [vil·la romana de La Olmena](#) (Palència) o el [Museu de Gavà](#).

Val a dir que aquest grup-empresa es dedica a tota la història, en general, però, segons la meua opinió, la part clàssica, que és la que a mi més m'interessa, és ben representada, documentada i ambientada, de manera que valoro positivament KuanUm, sobretot basant-me en el que vaig veure als [Ludi Rubricati](#).

- [TANIT DIDÀCTICA I DIFUSIÓ CULTURAL](#)

Tanit és una empresa de gestió del patrimoni (sobretot del Maresme). El seu equip, format per arqueòlegs, historiadors i antropòlegs, dona suport tècnic i de gestió a les institucions culturals i turístiques. Segons la seva pàgina web, "els serveis que Tanit ofereix es fonamenten en la qualitat, el rigor de la investigació i la innovació tècnica i metodològica de la gestió.

Creada l'any 2007 per la Paula Lloret i en Gonzalo Berger (a qui vaig entrevistar fa setmanes) per potenciar el patrimoni arqueològic del Maresme a través de tècniques experimentals, tractant cada tema amb el màxim suport visual per entendre de què es tracta. Pel que fa als jaciments, creuen que se'ls ha de donar

visibilitat i per això van apostar de seguida per un format de reconstrucció i divulgació històrica com a element de projecció.

A part de les activitats que no tenen a veure amb la reconstrucció històrica, “Tanit” realitza altres tasques:

- Accions de consultoria tècnica, on es tracen plans de desenvolupament i projectes sempre relacionats amb el patrimoni i la cultura, estudis històrics o museografia, per exemple.
- Didàctica del patrimoni: tenen un catàleg propi de serveis educatius per a museus que els tenen contractats, , com el Museu Arqueològic de Catalunya, el Museu Arxiu de Vilassar de Dalt, on entraria el vessant experimental, la difusió del patrimoni al públic de manera directa, visual i atractiva.
- El turisme cultural: És una de les seves apostes més importants. Des d’aquesta empresa creuen que és important que la gent en el seu temps lliure “consumeixi” cultura i s’apropi a les realitats històriques i patrimonials a partir del seu oci, sempre amb qualitat i rigor, de manera que es creï economia a escala local.

Pel que fa a la reconstrucció històrica en si, organitzen diferents festivals al llarg de l’any:

- [Festival Laietània](#)
  - Festa “La Roca Viatge a la Prehistòria”
  - Festa Iberoromana de Cabrera de Mar
  - Festa Ibèrica de la Cadira del Bisbe
  - Festival Vilazari 978
- [ARRAONA ROMANA](#)
Fundada el 2008 per Francesc Sánchez, [a qui he entrevistat anteriorment](#), Arraona Romana és una iniciativa personal del senyor Sánchez i una entitat cultural que té diferents objectius, que cito a continuació:
    - “Promoure la recerca i desenvolupament, les excavacions arqueològiques, la preservació i la difusió del patrimoni arqueològic romà de la ciutat de Sabadell”
    - La difusió de la cultura romana a través dels diferents canals que ens ofereix la tecnologia i la societat.

- “Recrear i recuperar el millor de l’Antiga Roma en els camps de la cultura, la llengua, el dret, la política, l’art, la literatura o filosofia, entre d’altres, promovent a aquests efectes tot tipus d’activitats culturals, recreacionistes i lúdiques.”

Es va començar amb molta força, organitzant la [Renovatio Arragonis](#), conferències i xerrades, a més de la [pàgina web](#), que servia per complir el segon objectiu citat anteriorment, i actualment ho continua fent. A partir del 2012, i amb la dissolució del festival que portaven tres anys fent, es van plantejar dedicar els seus esforços en el bloc i la difusió de la cultura romana, projecte que encara segueix en peu.

Actualment hi estan molt centrats, i s’ha creat una [pàgina web](#) on es publiquen diferents assajos de persones amants de la història que dediquen molt de temps a crear un text seriós, documentat i interessant amb alguns petits incentius econòmics de l’Associació Arraona Romana i els seus patrocinadors.

Una altra faceta de la seva tasca és la difusió via xarxes socials. Allà, les pàgines de [Facebook](#) i [Twitter](#) d’aquesta associació comparteixen articles, notícies i fotos relacionats amb el món romà, i el seu èxit és tal que a dia d’avui compten amb 2565 membres a la primera i 1350 seguidors a la segona. I aquesta part no és la menys important, ja que, segons el mateix Sánchez, “fan de butlletí oficial, publiquen les totes les notícies que hi ha per a que la gent ho vegi i se n’assabenti”.

Per potenciar el camp de l’escriptura històrica, estan impulsant diversos projectes, com finançar l’edició de llibres d’autors novells, la creació d’una revista i la creació de diverses seccions temàtiques, on experts sobre el tema escriuran diferents articles per crear una espècie de llibre a partir de les col·laboracions.

Per acabar, avanço que s’està preparant un projecte per reeditar la “[Renovatio Arragonis](#)” seguint un model semblant a festivals com la [Magna celebratio](#) o les [Jornades Romanes d’Hostafrancs](#), diferent al que no va funcionar el 2012.

5.2. Intervencions pràctiques

Al llarg de mesos de treball de recerca, i per la meva vinculació directa amb un grup de reconstrucció històrica, he tingut l’oportunitat de participar activa o passivament en nombroses celebracions i jornades que s’han celebrat en relació amb el tema del meu treball. El motiu pel qual “Activitats de camp” i

“intervencions pràctiques” són dos pàgines diferents és que aquestes últimes les he realitzat a títol personal i per la meua afició personal, no directament pel treball. És a dir, totes aquestes activitats que explico a cada un dels punts les hauria fet encara que no fes aquesta tasca acadèmica. Tot i això, no he dubtat en reflectir al bloc totes les meves experiències i sensacions relacionades amb la reconstrucció històrica, com podeu observar a continuació:

- [Google maps de Reconstrucció històrica](#)
- [Reconstrucció històrica en format vídeo escolar](#)
- [Taula rodona al programa “tot d’una”, de Ràdio Premià](#)
- [La nit dels museus: Museu d’Arqueologia de Catalunya](#)
- [Fira de les llengües romàniques al Pertús](#)
- [Festival Laietània: Gladiatura, Vilassar de Dalt](#)
- [Viure les IV Jornades Romanes al carrer de la Creu Coberta](#)
- [La reconstrucció històrica com a recurs pedagògic](#)
- [Visita als Ludi Rubricati](#)
- [Visita teatralitzada a la Cella Vinària de Teià](#)
- [Conferència: Can Ferrerons una arquitectura excepcional a Premià de Mar](#)
- [Drakonia i Coliseum](#)
- [Assistència al X Fòrum Auriga](#)

5.3. Activitats de camp

Durant el transcurs de l’elaboració del treball he entrevistat diverses persones, totes relacionades d’alguna manera o altra amb la reconstrucció històrica, ja sigui per la seva participació activa, per la seva dinamització i suport o pel context de la seva feina (que els dona legitimitat per opinar sobre aquest tema). Aquí teniu les 10 entrevistes que he realitzat, ordenades per ordre cronològic (de més antiga a més recent):

5.4. *“La reconstrucció històrica és poder sentir, tocar i viure la història”* [Entrevista a Ricard Llop](#), director de [Barcino Oriens](#)

5.5. *“La Magna Celebratio es va fundar per fer que la gent conegués, gaudís i participés en el patrimoni romà de Badalona”* [Entrevista a Clara Forn](#), organitzadora de la [Magna Celebratio](#)

5.6. *“Nosaltres ens hem esforçat molt en ser el màxim de puristes a l’hora de recrear la Vinalia Rustica”* [Entrevista a Abel Marco](#), organitzador de la Vinalia Rustica

- 5.7. *“En el nostre passat hi ha les arrels del que som i del que volem ser”* Entrevista a Josep Maria Blanco, aficionat a la reconstrucció històrica i membre de [Barcino Oriens](#)
- 5.8. *“La reconstrucció històrica és una bona eina per acostar el món clàssic als alumnes”* Entrevista a Teresa Devesa i Jordi Rincón, professors de clàssiques i participants de la [Magna Celebratio](#)
- 5.9. *“La millor manera d’entendre els problemes i la societat antics és recrear-los”* Entrevista a Francesc Sánchez, director de l’associació [Arraona Romana](#)
- 5.10. *“La reconstrucció històrica a Catalunya no té aturador”* Entrevista a Montserrat Tudela, directora de la revista [Auriga](#)
- 5.11. *“La reconstrucció històrica d’època republicana té massa poca presència a Catalunya”* Entrevista a Javier García, membre de l’associació “[Evocati](#)“
- 5.12. *“Reconstruir parts dels jaciments arqueològics ajuda molt a fer-se una idea de com era antigament”* Entrevista a Albert Anglès, estudiós del món romà i divulgador de les troballes al jaciment de Vindolanda
- 5.13. *“Si després de visitar un festival de recreació històrica et pica la curiositat i et poses a llegir un llibre sobre l’època, perfecte”* Entrevista a Ramon Coll, arqueòleg
- 5.14. *“La història s’ha de viure”* Entrevista a Francesc Xavier Cardona, catedràtic de la [Universitat de Barcelona](#)
- 5.15. *“la participació i la gestió del patrimoni són dues fites de la reconstrucció històrica”* Entrevista a Magí Seritjol, director de [Tarraco Viva](#) i [Projecte phoenix](#)
- 5.16. *“El Maresme té un gran potencial arqueològic i cultural”* Entrevista a Gonzalo Berger, cofundador de [Tanit Didàctica i Difusió cultural](#)

6. TRACTAMENT DELS RESULTATS

Un cop acabat el treball, declaro que he obtingut:

- 6.1. **Un bloc entenedor, visual i ordenat.** El fet d’haver de seguir una pauta i una estructura concretes ha fet que el bloc disposi d’un índex amb tots els articles inventariats, fàcils de trobar i classificats segons la seva tipologia i tema tractat. Això és un aspecte positiu de cara al visitant que busca alguna cosa en concret i alhora per al que busca els articles més recents, de manera que satisfà totes les necessitats que poguessin sorgir en relació a l’ordenació dels escrits.
- 6.2. **Un lloc on la gent pot trobar informació sobre grups i festivals de reconstrucció històrica a Catalunya.** El fet que no existís cap lloc web així a

Catalunya ha fet que si s'escriu "reconstrucció històrica" al cercador de Google aquest lloc web sigui la primera entrada, per davant de les webs d'importants grups del sector i fins i tot de la Viquipèdia. A la secció "[la reconstrucció històrica](#)" es pot trobar una relació dels grups, festivals i entitats culturals que tenen a veure amb el tema que ens ocupa, cadascuna amb una fitxa i una descripció, majoritàriament basades en informació de primera mà (dels seus creadors o de les seves webs).

6.3. Un espai on explico la meva experiència personal: Com a membre d'un grup que recrea l'època romana, [Barcino Oriens](#), he viscut en la meua pròpia pell l'experiència de vestir-se de soldat, de civil i d'esclau, he hagut de reproduir formacions de combat amb trenta quilos a sobre, representar com es realitzava el reclutament en el temps dels romans i també he visitat altres esdeveniments on jo no participava activament. Tot això està reflectit a la secció "[Intervencions pràctiques](#)", on cada experiència té un article i cada acció hi és reflectida. Aquesta part és, per mi, la més important, ja que el meu testimoni pot animar altra gent a dedicar-se a aquest apassionant món.

6.4. Una experiència didàctica sense precedents: Durant aquest temps he realitzat diverses activitats relacionades amb la reconstrucció històrica, concretament dues. La primera, durant la qual vaig explicar [l'escriptura grega en temps dels romans](#), a més de l'educació i els suports d'escriptura del moment. La segona va tractar el meu treball de recerca, i va tenir la particularitat que els alumnes es [van poder emprovar una armadura romana](#), que em van cedir molt amablement des de [Barcino Oriens](#). El primer taller, més comú i ja practicat per l'Institut abans de la meua arribada, va tenir força bona acceptació i va agradar als alumnes, mentre que el segon va tenir un èxit més moderat, tot i que és molt difícil organitzar una activitat com aquesta, i es poden comptar amb els dits de la mà el nombre de tallers d'aquest tipus que es fan a Catalunya.

7. CONCLUSIONS

7.1. Valoració de les hipòtesis

Un cop acabada la part principal del treball ([el cos](#)), he arribat a unes conclusions que m'han portat a canviar (o modificar) la meua perspectiva inicial pel que fa a les hipòtesis. Aquest canvi o enriquiment personal es deu en gran mesura a [les entrevistes](#) que he fet, ja que entrar en contacte amb experts en la matèria m'ha ajudat a modelar i ampliar la meua experiència en el camp de la reconstrucció històrica. Heus aquí les valoracions de les hipòtesis:

- **La reconstrucció històrica es troba en un bon moment:**
Efectivament, es troba en un bon moment, i s'està consolidant cada cop

més com a puntal del turisme cultural, tot i que pateix dificultats en alguns casos, com en el cas de la *Renovatio Arragonis*, festival que va haver de dissoldre's per qüestions econòmiques. Tot i així, tant bon punt la situació millori el model de reconstrucció històrica agafarà dimensions insòlites, en gran part afavorit per la bona acollida de la gent, que en general el veu atractiu i didàctic alhora, dos mots que a vegades costa d'unir.

- **Tot i la seva situació, la reconstrucció històrica a la península encara és poc valorada:** Tal com comentava al punt anterior, són poques les persones que veuen amb mals ulls. Per exemple, de les 116 persones enquestades, només dues afirmen que no li veuen utilitat a la reconstrucció històrica, per tant podem dir que, tenint en compte que s'ha enquestat gent de totes les edats i sexes, només el 2% pensa així. Pel que fa al suport institucional i econòmic, la majoria dels entrevistats (i la meua pròpia experiència) m'han fet arribar a la conclusió que, tot i l'elevat cost pecuniari que comporta dedicar-se a la reconstrucció històrica és un dels frens que fan que molta gent no pugui exercitar-la i que molts potencials patrocinadors es facin enrere.
- **La reconstrucció històrica neix com a diversió,** només des de l'àmbit lúdic: Certament, el contingut "amateur" d'aquesta disciplina, i gairebé m'atreveria a afirmar que n'és l'esperit, és molt important, ja que no hi ha res que uneixi més les persones que l'afició desinteressada per alguna cosa. Totes les personalitats que he entrevistat han coincidit de manera gairebé unànime en dir que ells no treuen benefici de la reconstrucció històrica, cosa que jo considero admirable.
- **Els orígens de la reconstrucció històrica a Catalunya no són coneguts per la gent ni treballats des de la comunitat intel·lectual/informàtica:** Aquesta és una de les hipòtesis sobre les quals tinc la mateixa opinió, ja que jo mateix he pogut comprovar que no hi ha cap pàgina ni espai (més lluny dels llocs web dels grups i festivals que s'hi dediquen) que doni informació sobre la reconstrucció històrica a Catalunya, cosa de la qual no puc queixar-me, ja que ha estat

veritablement difícil per a mi aconseguir les dades necessàries per poder escriure la [pàgina principal](#) del bloc.

- **Hi ha diferents maneres de veure-la:** Pel que fa a aquesta hipòtesi, no he trobat gaire dissidència en les opinions dels entrevistats i de la gent amb qui he parlat, ja que tots consideren que la bona reconstrucció històrica (en aquest cas d'època romana) ha d'estar fonamentada en fonts clàssiques, ja siguin relleus o escrits, i ha de tenir com a objectiu últim la difusió de la cultura clàssica.
- **En alguns casos, la part de la documentació falla:** Com deia en l'apartat anterior, la documentació hauria de ser un requisit per al bon "recreador", cosa que no passa a tot arreu. Tot i que en general es segueix aquesta "filosofia", hi ha alguns grups i festivals, sobretot en la reconstrucció d'època medieval, però també en alguns festivals d'època romana, com ja explico al final de la pàgina on explico els [aspectes generals de la reconstrucció històrica](#). Aquesta falta de documentació es deu, moltes vegades, al predomini del benefici econòmic i turístic sobre la didàctica i la falta d'ànim de lucre.
- **La principal funció de la reconstrucció històrica és la divulgació:** Tal i com comentava dos punts enrere, he arribat a la conclusió que el més important és voler ensenyar a la gent detalls de la història i mostrar-los que no es tracta només d'unes línies en un llibre gruixut, sinó d'un ésser viu que es va construint dia a dia i que és divertit de reviu, encara que sigui entre els alts edificis d'una ciutat moderna. M'ha agradat especialment una frase pronunciada pel senyor Ricard Llop, que reflecteix molt bé aquesta idea: "*docere et delectare*", "ensenyar i gaudir".
- **La reconstrucció històrica parteix de l'empatia:** L'empatia és un dels motius que impulsen la gent a participar i a assistir a esdeveniments d'aquesta naturalesa, si bé la gent amb la qual he entrat en contacte no n'eren del tot conscients o no s'ho havien plantejat.
- **Hi ha més reconstrucció històrica d'època romana que grega:** És així perquè l'època romana és més extensa en el temps, té molta més presència a casa nostra i en tenim molta més informació, tot i que els

grecs eren un poble tant o més interessant que els romans en l'aspecte militar, per exemple. A més, és més complicat i encara més cara de dur a terme, factors que no ajuden pas a la seva aparició a Catalunya. De fet, al conjunt de l'Estat espanyol existeixen un o dos grups que reconstrueixin l'època grega, cosa que diu molt de la seva situació. Evidentment, el seu àmbit geogràfic es limita a algunes zones costaneres, de maner que no és estranya la seva situació.

7.2. Valoració personal

Molta gent diu que els treballs de recerca no són útils, que fan perdre el temps... Jo dic que no, que serveixen per fer-nos pensar, crear i desenvolupar temes que ens apassionen, com ha estat, naturalment, [el meu cas](#).

En aquest cas, la competència digital adquirida durant aquests dos anys m'ha ajudat a fer recerca i desenvolupar-me en un món virtual com si fos escrit en paper. Durant les classes de llatí i de grec he après a treballar amb el Moodle, a escriure articles als blocs i a fer qüestionaris en línia, per exemple. Sense aquests coneixements hauria estat molt més complicat i difícil arribar a aquest resultat.

Fa uns cinc anys que estic en contacte directe amb la reconstrucció històrica, i, després de dubtes inicials, vaig saber que aquest seria un bon tema per aprofundir, el que em va ajudar a decidir-me va ser el fet que és (i continua sent, a excepció del bloc d'un servidor) un "territori" poc treballat a la Catalunya internauta.

Pel que fa a la meua pròpia experiència, haig de dir que fer tota aquesta feina m'ha proporcionat una quantitat d'informació molt important, proporcionada tant pels entrevistats, tots un pou de ciència (o més aviat d'humanitats...), com per mi mateix. Es podria dir que he patit una espècie de procés maièutic, com dirien Plató i Sòcrates, ja que he acumulat nombrosos coneixements que no sabia que tenia dins, com els diferents grups i festivals, les parts d'una armadura romana o diferents llatínismes que he utilitzat als diferents articles.

A més, a diferència dels meus companys, jo m'he divertit fent el treball, perquè he pogut tenir converses amb gent amb qui sempre havia volgut parlar (com en Magí Seritjol, a tall d'exemple), que m'han tractat com un igual, i cada un ha estat amable a la seva manera, ja sigui regalant-me llibres escrits per ells mateixos, fent-me una visita guiada pel jaciment arqueològic o museu del qual tenen cura o simplement donant-me una bona conversa sobre temes molt interessants per ambdós.

Per acabar, vull denotar que, a més dels beneficis subjectius de fer el treball, també n'hi ha d'objectius: en entrar en contacte amb gent d'èxit en el seu camp, he fet contactes que em podrien servir en un futur a l'hora de traçar nous projectes

relacionats amb la reconstrucció històrica o, simplement trobar feina, cosa difícil en aquests dies si no es tenen contactes.

7.3. Prospectiva

Tot i l'extensió del treball, tant en espai com en temps, han quedat sense fer algunes activitats que m'agradaria realitzar en un futur, per iniciativa personal i ja pràcticament fora del marc d'aquest treball de recerca:

- Organitzar una celebració del caire dels festivals de reconstrucció històrica portat a terme pels alumnes de 1r d'ESO d'aquest any en el marc del seu treball de síntesi, que tractarà la romanització. Aquest projecte, encara en estat embrionari, intentaria fer que cada grup d'alumnes treballés un aspecte de la vida romana per més tard desenvolupar-lo al claustre de l'edifici Serra de Marina, de manera que al final quedaria una espècie d'espai expositiu on els mateixos alumnes podrien experimentar les activitats proposades pels seus companys.
- A més, i això a títol personal, tinc la intenció de continuar editant el bloc de manera que el pugui convertir en un lloc de referència per a tot aquell que desitgi informació sobre els diferents aspectes de la reconstrucció històrica, ja siguin grups, festivals o la meva pròpia experiència personal. Crec que per parlar de les coses se n'ha de saber, a més de tenir-hi contacte directe, més lluny de la teoria que es troba a la xarxa o als llibres. El meu projecte és tenir un bloc amb informació de totes les èpoques històriques en uns dos o tres anys, tenint en compte que vull continuar els meus estudis, cosa que limitaria la meva "productivitat".
- Un altre dels projectes que tinc en ment és el de millorar l'article de la Viquipèdia que tracta la reconstrucció històrica, ja que l'actual té moltes deficiències. Tinc la intenció de fer-ho amb tota la rigorositat possible i amb l'ajuda d'un llicenciat en història de l'art participant en el mateix grup de recreació històrica que jo, de manera que espero un bon resultat.
- Per acabar, vull continuar fent servir la reconstrucció històrica per a tasques didàctiques, com per exemple utilitzar-la per il·lustrar un text que els alumnes de quart de llatí han de llegir, de manera que, en lloc de trobar-se un document en format PDF es trobin un vídeo animat on s'escoltin persones llegint el text amb la correcta pronúncia i imatges del que es va dient per facilitar-ne la comprensió.

8. ANNEXOS

Degut al caire virtual del meu treball de recerca he utilitzat abastament el recurs audiovisual, de manera que tot el que faig es pot veure per més gent de la que hi ha intervingut, i pot circular per la xarxa més fàcilment. A continuació mostraré els principals vídeos realitzats durant el transcurs de creació del bloc:

- [Entrevistes](#)
- [La reconstrucció històrica com a eina pedagògica](#)
- [Visita a la Cella vinaria de Teià](#)
- [Presentació del treball de recerca](#)

9. BIBLIOGRAFIA/WEBGRAFIA

9.1. Bibliografia

- 9.1.1. GASOL, X./LÓPEZ-MONNÉ, R./ARGENTE, X., *August, una civilització mediterrània*. Tarragona: Gràfiques arrels, 2014
- 9.1.2. HERNÁNDEZ CARDONA, F./FELIU TORRUELLA, M., *12 ideas clave para enseñar y aprender historia*. Barcelona: Graó, 2011
- 9.1.3. LLOP ALTÉS, R., 1es jornades romanes de Barcelona, Línia sants 148, 169, 170, 171, 172, 173 i 174
- 9.1.4. LÓPEZ-MONNÉ, R./SANS CASANOVAS, S./SERITJOL, M., *Tarraco viva, jornades internacionals de divulgació històrica romana*. Tarragona: Arola editors, 2008
- 9.1.5. DE SOUZA, P., *The ancient world at war*: Thames and Hudson, 2008
- 9.1.6.

9.2. Webgrafia

- 9.2.1. <http://blocs.xtec.cat/aracnefilaifila/> Múltiples visites, la primera en 15/2/2014
- 9.2.2. <http://blocs.xtec.cat/elfildelesclassiques/> Múltiples visites, la primera en 15/2/2014
- 9.2.3. <http://www.arraonaromana.org/> 25/7/2014
- 9.2.4. <http://www.xyfos.com/athenea/> 7/8/2014
- 9.2.5. www.barcinooriens.cat/ 23/7/2014
- 9.2.6. <http://barcinocoloniaromae.barcinooriens.cat/> 23/7/2014
- 9.2.7. <http://grupoevocati.wix.com/index> 22/7/2014
- 9.2.8. http://www.herodote.net/Histoire_vivante-synthese-1751.php 6/3/2014
- 9.2.9. <http://www.reconstruccionhistorica.com/> 30/7/2014
- 9.2.10. <http://www.arenas-nimes.com/fr/evenements/grands-jeux-romains-6e-edition> 3/8/2014
- 9.2.11. <http://kuanum.blogspot.com.es/> 3/8/2014
- 9.2.12. <http://magnacelebratio.cat/es/> 27/5/2014
- 9.2.13. <http://usuaris.tinet.cat/masefe/cat/main.html> 5/8/2014
- 9.2.14. http://www.reconstitution.net/reconstitution_antique.html 6/3/2014
- 9.2.15. <http://www.reenactor.net/Ancient/roman/eugroups.html> 18/5/2014
- 9.2.16. <http://www.tanitdifusio.cat/> 31/7/2014
- 9.2.17. <http://www.tarracoviva.com/es/> Múltiples visites, la primera en 16/6/2014
- 9.2.18. <http://tblog.tarragona.cat/> 10/12/2014

- 9.2.19. <http://www.thaleia.es/web/> 29/11/2014
- 9.2.20. <http://www.viatorimperi.com/> 20/5/2014
- 9.2.21. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_historical_reenactment_groups
6/3/2014